

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 3, Sayı 6, Temmuz 2016, ss. 73-89.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 3, Issue 6, July 2016, pp. 73-89.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2016620350

LALE DEVRİ EYÜP KENT EKONOMİSİNDE KADIN FAKTÖRÜ

Women Factor in Urban Economy of Eyup in Tulip Era

Yasemin KESKİN*

Özet: Osmanlı toplumunda kadınların ekonomik alanda aktif olmadıkları kanaati yaygındır. Hâlbuki son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar ve kaynaklardaki veriler bunun doğru olmadığını göstermiştir. Kadınların da İslam hukukunun bir gereği olarak babalarından ve kocalarından bağımsız bir şekilde mal, mülk ve servet sahibi oldukları görülmüştür. Onların servetleri menkul (ev eşyası, giyim-kuşam, ziynet, takı eşyaları, ziraat aletleri vs.) ve gayrimenkul mallar (ev, arsa, tarla, bağ, bahçe, değirmen, dükkân, çiftlik), nakit para, köle ve cariyelerden oluşmaktadır. Bu servetlerini iki yoldan elde etmişlerdir. Ticaret ve emekleriyle elde ettikleri kazançlar, kira gelirleri ve vakıf görevleri sebebiyle aldıkları ücretler onların doğrudan gelirlerini oluştururken, miras, çeyiz, mihr (mihr-i muaccel, mihr-i müeccel), nafaka (evlilik, iddet, hidane ve çocuk) hibe ve tazminatlar (öldürme veya yaralama) ise onların dolaylı gelirlerini oluşturmuştur. Erkekler kadar yoğun bir çalışma hayatında olmasalar da ev ve ziraat işleri ile aile ekonomisine katkıda bulunan kadınlar, daha ziyade satarak veya tüketerek kent ekonomisinin pasif aktörü olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Eyüp, Lale Devri, ekonomi, kadın

Abstract: It is a common idea that women did not take an active role in Ottoman society. However, collected data from sources and recent research show that this is not accurate. As a requirement of the Islamic Law, women are found to have property, domain and fortune separately from their husband and father. Their fortune consists of personal (furniture, tureng, jewellery, jewellery items, agricultural tools etc) and immovable properties (house, buildingland, field, vineyard, garden, mill, shop, farm), cash, slave and odalisque. They generate this income in two ways. Whereas rental income, commercial and charitable foundation earning constitute women's direct income; inheritance, dowery, bridewealth (mihr-i muaccel, mihr-i müeccel), alimony (marriage, temporary alimony, hidane, child), Grant and compensation (killing, to injure) compose the indirect income. Although they did not take an active role in intense working life like men, women made an economic contribution to family budget by doing the house work and being engaged in farming. Rather, women became passive factors by consuming and selling.

Key Words: Eyup, Tulip Era, economy, women

Giriş

Osmanlı toplumunda kadınların, ekonomik hayatta erkekler kadar aktif olmadıkları bilinen bir gerçektir. Ancak bu onların ekonomide hiç var olmadıkları anlamına gelmez. Osmanlı kadınlarının ekonomik faaliyetleri veya yaşadıkları kentin ekonomisinde ne derece rol oynadıkları hakkında çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Çalışmasını Bursa ile sınırlandıran Haim Gerber, kadınların dokumacılık alanında etkin olduklarını, hatta lonca bile kurduklarını örneklerle ortaya koymuştur.¹ Emine Dinceç de “Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları”² isimli makalesinde konuyu yer ve zaman sınırlaması yapmadan kadınların üretime katkılarını genel bir çerçeve içerisinde ele almıştır. Üretim konusunda ekonomiye katkıda

* (Dr.), e-mail: history.jasmine@hotmail.com

¹ Haim Gerber, “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa’da Kadın’ın Sosyo-Ekonomik Statüsü 1600-1700”, çev. Hayri Erten, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, (1998) Konya, s. 327-3.

² Emine Dinceç, “Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları” *History Studies*, Volume 2/1, 2010, s. 9-30.

bulunan kadınları anlatan diğer örnekler ise Necdet Sakaoğlu'nun "Avrat Pazarları"³ ve Özkan Ertuğrul'un "Avrat Pazarı"⁴ başlıklı çalışmalarıdır. Bu pazarlar kadınlarının el emekleri ile ürettikleri malları satarak paraya çevirdikleri yerlerdir. Böylece yaşadıkları bölgenin ekonomisine işlerlik kazandırmaktaydılar. Kadın konusunda müstakil çalışmaların dışında bir kısmında da alt başlıklar halinde bu konuya kısaca değinilmiştir. Abdülmecit Mutaf, *XVII. Yüzyılda Balıkesir'de Kadınlar*⁵ adlı tezinin bir bölümünü kadın ve ekonomiye ayırmıştır. Yine Şer'îye sicillerine dayanarak Osmanlı kadınları ve ailesinin sosyoekonomik yapısını ortaya koymaya çalışan Hayri Erten'in çalışmasında⁶ konu müstakil olarak ele alınarak değerlendirme yapılmamış, kadınların ekonomik hayattaki etkilerine değinilmemiştir.

Ekonomik faaliyetleri hakkında çok fazla çalışma bulunmayan kadınların İslam hukukuna göre kocalarından veya babalarından bağımsız olarak mal, mülk edinebildikleri bilinmektedir. Onlar, her çeşit taşınır, taşınmaz mal veya eşya alım, satımı, gayrimenkul kiralama veya kiraya verme gibi işlemler gerçekleştirmişlerdir. Hatta bazı kadınlar, bizzat değilse bile *mükâtebe*⁷ usulüyle köleleri veya bir yakınları aracılığıyla ticaret yapmışlardır.⁸ Sahip oldukları nakit parayı alışveriş için harcamalarının yanında borç olarak da vermişler, kimi zaman ise borç almak zorunda kalmışlardır. Osmanlı kadınlarının varlıklarının en az görüldüğü alan olan çalışma ve üretim hayatı, onların ev işleri ile aile ekonomisine yaptıkları zirai alanda veya dokumacılık gibi el sanatlarındaki küçük katkılardan ibarettir. Bu genel tablo, kadınların yaşadıkları kentin ekonomisinde erkekler kadar yer alıp almadıkları, eğer yer alıyorsa bunun oranı, ekonomiye bir katkıda bulunup bulunmadıkları, bulunuyorlarsa bunun nasıl gerçekleştiği gibi soruları düşündürmektedir. Bu sorulara cevap bulabilmek için öncelikle kadınların gayrimenkul, taşınabilir eşya ve nakit olarak servetlerinin durumu, bunları edinme yolları, üretici ve tüketici olarak pozisyonlarının ne olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Ancak bunların sonucunda onların kent ekonomisindeki rolleri anlaşılacaktır. Bahsedilen bu durumlarla ilgili en çok ve sağlıklı veriyi öncelikle Şer'îye Sicillerindeki tereke kayıtlarından edinmek mümkün olacaktır. Ayrıca yine sicillerde yer alan ve kadınların yapmış oldukları tüm alım, satım, borç alma, verme, kiralama, hibe, miras vb. konulardaki kayıtlar da meselenin ortaya konulmasında bize yardımcı olacaktır. Araştırmaya mekân olarak Eyüp kazası, dönem olarak ise on iki yıllık bir zaman dilimini ihtiva eden Lale Devri seçilmiştir.

A. Kadınların Servetleri

Osmanlı döneminde kadınların servetlerini gayrimenkuller, eşyalar, nakit paralar ve köle-cariyeler olarak dört başlık altında değerlendirmek mümkündür:

1. Taşınmaz Mallar

Osmanlı döneminde kadınlar, gayrimenkul olarak tam veya hisseli ev, dükkân, değirmen, arsa, çiftlik, bağ, bahçe ve tarla sahibi olmuşlardır. Bu taşınmazlar arasında kadınların servetleri hakkında en sağlıklı bilgiyi verecek olan "ev"dir (menzil). Çünkü ev herkesin sahip olduğu veya olmak istediği temel bir ihtiyaç olması sebebiyle dükkân, değirmen vs. gibi taşınmazlara oranla daha yaygın bir mülk çeşididir. Bu yüzden kadınların servetlerinin değerlendirilmesinde evler

³ Necdet Sakaoğlu, "Avrat Pazarları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s. 430.

⁴ Özkan Ertuğrul, "Avrat Pazarı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 125.

⁵ Abdülmecit Mutaf, *XVII. Yüzyılda Balıkesir'de Kadınlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002.

⁶ Hayri, Erten, *Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

⁷ Mükâtebe: Köle veya cariye için bir bedel karşılığında özgürlüğüne kavuşmasıdır. Fahrettin Atar, "Mükâtebe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 531; Ömer Nasuhi Bilmen, "*Hukuk-ı İslâmiye ve İstılahat-ı Fıkhiye*" *Kamusu*, C. 4, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, s. 46-54.

⁸ Rahmi Deniz Özbay, "Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2009)/1, s. 154-5.

baz alınmıştır. Lale Devri'ndeki terekelere göre Eyüp kaza merkezinde yaşayan kadınlarının ev sahibi olma, evin fiyatı ve onların genel durumu hakkında bilgi vermesi için de mihr, nakit para, kürk ve çocuk sahibi olma durumları şöyledir:⁹

Tablo 1: Eyüp Merkezde Yaşayan Evli Kadınların Ekonomik Durumlarını Gösteren Tereke Kayıtları

Sıra No	Adı	Mahalle	Ev (akçe)	Mihr (akçe)	Kürk (aded)	Nakit (akçe)	Çocuk sayısı	Yekûn (akçe)
1	Ayşe	Fethi Çelebi	-	500	-	-	2	1.567
2	Nasraniye Nazlı ¹⁰	İslâm Bey	-	-	-	-	5	1.889
3	Zeynep	Şah Sultan	-	1.000	-	-	1	2.234
4	Havva	Kasım Paşa	-	-	-	-	2	2.654
5	Hatice	Davud Ağa	-	-	-	-	-	3.055
6	Ayşe	Elhac Hüsrev	-	300	2	-	1	3.355
7	Rum	İslâm Bey	-	-	1	-	1	4.120
8	Hatice	Kiremitçi Süleyman	-	1.800	1	-	1	4.385
9	Ayşe	Cebecibaşı	-	-	1	1.200	2	4.566
10	Havva	Bıçakçı Ferhad	-	500	-	-	1	5.071
11	Fatma	Arakiyecibaşı	-	500	-	-	1	5.094
12	Ayşe	Nişancibaşı	-	1.200	1	600	2	6.464
13	Hatice	Kiremitçi Süleyman	-	1.000	1	-	1	8.754
14	Rukiye	Sofular	-	1.200	2	-	1	8.885
15	Rabia	Ülice Baba	-	3.000	1	-	1	9.235
16	Salih	Takyecibaşı	-	3.000	1	-	1	9.545
17	Fatma	Ülice Baba	-	3.000	-	-	2	9.620
18	Rum (Şado)	İlyaszâde	-	2.000	1	-	2	10.030
19	Hanife	E.Buhârî	-	3.000	1	-	-	10.127
20	Afife	Davud Ağa	-	4.000	1	-	1	10.230
21	Fatma	Fethi Çelebi	-	2.000	-	-	1	10.870
22	Hatice	Çavuş Kasım	-	3.000	1	-	1	11.173
23	Emetullah	Arakiyecibaşı	-	1.200	2	-	4	11.240
24	Ayşe	İlyaszâde	-	3.700	-	-	2	11.389
25	Havva	Baba Haydar	-	3.000	2	-	2	11.726
26	Rum (Kadina)	Baba Haydar	-	-	-	-	1	12.900
27	Fatma	Çavuş Kasım	-	3.000	1	-	-	13.913
28	Emetullah	Kiremitçi Süleyman	-	3.000	1	-	3	14.234
29	Havva	Servi	-	2.000	1	-	4	14.378
30	Rukiye	Kiremitçi Süleyman	-	3.000	2	-	1	15.575
31	Rum	Baba Haydar	-	-	-	-	1	16.040
32	Salih	Ülice Baba	-	-	1	7.870	5	16.832
33	Hatice	İlyaszâde	-	1.000	2	4.290	2	17.600
34	Hatice	Savak	-	2.000	2	-	2	17.705
35	Fatma	Davud Ağa	-	3.000	2	-	1	18.379
36	Rukiye	Elhac Hüsrev	-	-	-	-	-	18.648
37	Emetullah	Fethi Çelebi	-	6.000	1	-	2	19.115
38	Ayşe	Arakiyecibaşı	-	5.000	3	-	1	20.150
39	Ayşe	-	-	4.000	-	-	-	20.477
40	Şahi	Düğmecibaşı	-	3.600	1	-	1	20.736
41	Hatice	Ahmed Dede	7.200	-	1	-	3	20.914
42	Ayşe	Topçular	-	6.000	2	-	2	22.893

⁹ 1718-1730 yılları arasındaki Eyüp Şer'îye Sicillerinde yer alan 75 adet evli ve şehirde yaşayan kadına ait tereke, çeşitliliği ve farklılığı yansıması amacıyla herhangi bir seçme işlemine tabi tutulmadan kayıt sırasıyla alınmıştır. (Tablo 1) “Evli ve köylü”, “dul” ve “bekâr” kadınlara ait terekeler de bulunmaktaysa da sayılarının azlığı sebebiyle değerlendirilme yapmaya yetebilecek kadar bilgi içermedikleri için dikkat alınmamıştır. Tabloda kadınların servetleri hakkında daha detaylı bir bilgi edinebilmek için evi olup olmadığı, varsa fiyatı, mihr miktarı, sahip olduğu nakit miktarı, ekonomik değeri açısından dönemin önemli bir giysisi olan kürk adedi, aile hakkında bilgi vermesi açısından çocuk sayısı ve en son olarak da tereke yekûnu verilmiştir. Sıralama da küçükten büyüğe doğru yekûn esas alınarak yapılmıştır.

¹⁰ Nazlı adlı kadının Hristiyan olmasına rağmen evlenirken Müslümanlar gibi mihr talep ettiği anlaşılmaktadır.

43	Ayşe	K. Süleyman	-	7.000	2	-	2	23.178
44	Hatice	Cami-i Kebîr	-	4.000	3	-	-	23.515
45	Saliha	Davud Ağa	-	6.000	2	-	1	25.430
46	Emetullah	Süleyman Subaşı	-	6.000	2	-	2	25.802
47	Şerîfe Hatice	Baba Haydar	-	-	2	-	2	25.860
48	Fatma	Nazperver	-	3.000	2	-	1	27.686
49	Ü.Gülsüm	Sofular	-	4.000	-	-	3	27.692
50	Safiye	Cami-i Kebîr	-	5.000	1	-	1	29.548
51	Ayşe	Davud Ağa	-	3.000	1	-	1	31.660
52	Safiye	Cezerî Kasım	-	6.000	1	470	1	32.156
53	Fatma	Takyecibaşı	-	7.000	2	-	1	33.710
54	Hatice	D.Kara Süleyman	-	6.000	1	-	4	34.319
55	Afife	Cezerî Kasım	-	6.000	-	-	-	35.356
56	Rabia	Merkez Efendi	-	4.000	1	-	1	36.500
57	Zeynep	D.Kara Süleyman	Hisse 1.440	3.000	2	-	1	38.101
58	Saliha	Takyecibaşı	-	3.000	-	2.000	2	38.348
59	Rukiye	Cami-i Kebîr	-	6.000	3	-	2	38.852
60	Ü.gülsüm	Zühre Hatun	Hisse 9.000	-	2	-	2	40.993
61	Emine	Arakiyyecibaşı	Hisse 6.300	3.000	1	-	3	42.202
62	Ayşe	Kasım Paşa	18.000	3.000	3	-	1	46.763
63	Rabia	Ali Paşay-ı Cedîd	-	2.000	3	-	2	47.266
64	Rum	Baba Haydar	-	-	-	-	1	51.060
65	Ümmühan	Düğmecibaşı	-	10.000	2	-	2	58.881
66	Emetullah	Arakiyyecibaşı	-	3.000	2	-	1	69.779
67	Ayşe	Cami-i Kebîr	54.000	3.500	1	-	2	74.084
68	Fatma	Davud Ağa	31.200	8.000	1	17.000	2	111.739
69	Fatma	Zalpaşa	-	-	4	24.000	3	114.638
70	Emetullah	Baba Haydar	-	6.500	4	-	2	120.000
71	Zeynep	Cami-i Kebîr	-	30.000	2	2.740	2	126.211
72	Hanım	Baba Haydar	60.000	-	3	-	1	188.151
73	Fatma	Arakiyyecibaşı	120.000	15.000	1	-	3	199.638
74	Rukiye	Cezerî Kasım	79.716	3.600	3	-	1	231.354
75	Fatma	Kiremitçi Süleyman	300.000	30.000	4	-	-	633.290

Eyüp Kazası'nda şehir merkezinde yaşayan ve evli olan 75 kadından 8'i tamamı kendine ait, üçü ise hisseli olmak üzere toplam 11 kadın gayrimenkul sahibidir (%14,66). 64 kadının ise bir evi veya ev hissesi bulunmamaktadır (%85,34). (Bkz. Tablo 1)

Tereke yekûnları yüksek olan kadınların çoğu bir eve sahiptir ve bu evlerin fiyatları da kadınların servetleriyle doğru orantılıdır: Arakiyyecibaşı Mahallesi'nden Fatma Hatun, Kiremitçi Süleyman Mahallesi'nden yine Fatma Hatun, Cami-i Kebîr'den Ayşe Hatun ve Baba Haydar Nakşibendî Mahallesi'nden Hanım Hatun'da olduğu gibi. Diğer taraftan tereke yekûnu 21.000 akçeden¹¹ az olan hiçbir kadın bir eve veya ev hissesine sahip değildir. Bu evlerin en ucuzu 7.200 akçe iken, en pahalısı ise 300.000 akçedir. Evler, kadınların servetinin en önemli kısmını oluşturmaktadır. 633.290 akçe tereke yekûnu olan Fatma Hatun'un, evi neredeyse servetinin yarısını, 199.638 akçe yekûna sahip diğer Fatma Hatun'un evinin değeri ise 120.000 akçe olup servetinin yarıdan fazlasını oluşturmaktadır. Diğer az sayıdaki ev ise orta hâlli diyebileceğimiz kadınlara aittir.

Her ne kadar ev, insanlar için olmazsa olmaz bir ihtiyaç ise de bunun evli kadınlar için pek geçerli olmadığı anlaşılıyor. Çünkü İslam hukukuna göre barınma ihtiyacını karşılamak

¹¹ XVIII. yüzyılda Lale Devri'ne ait Eyüp Şer'iye Sicillerinde kuruş, para ve akçe terimleri birlikte kullanılmış olup bir Osmanlı kuruşu 40 para veya 120 akçeye eşit kabul edilmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

kocanın sorumluluğundadır.¹² Bundan dolayı evli kadınların muhtemelen paraları olsa da eve yatırım yapmayı düşünmedikleri görülüyor.

Eyüp'te yaşayan kadınların gayrimenkul sahibi olma durumlarıyla ilgili bir karşılaştırma yapabilmek için erkeklerin ev sahibi olma durumlarını ortaya koymakta yarar vardır. Buna göre erkeklerde durum şöyledir¹³:

Tablo 2: Erkeklerde Ev Sahibi Olma Durumu

Ev Sahibi Olan	Ev Sahibi Olmayan	Toplam
27	36	63

Tablo-1'deki bilgilere göre 75 kadından 11'inin bir eve veya ev hissesine sahip olduğu görülmektedir. Yani kadınların %15'i bir eve sahip iken, %85'inin bir evi bulunmamaktadır. Şehirli erkeklerin ev sahibi olma oranı ise %43'tür.¹⁴

2. Taşınır Mallar

Eyüplü kadınların servetlerini oluşturan diğer bir unsur olan eşyaları *giyim kuşam*, *ev eşyaları* ile *diğer araç gereçler* olarak üçe ayırmak mümkündür. Giyim kuşam, kadınların ev içinde ve dışında başlarına taktıkları örtüler, günlük, misafirlik ve düğün gibi özel günlerde giymiş oldukları elbiseler, kullandıkları ayakkabılar ile kıyafetlerinin tamamlayıcısı olan takılar oluşturmaktadır. Ev eşyaları ise yatak odasında kullanılan döşek, yorgan, çarşaf, yastık; oturma ve misafir odası eşyaları olan mak'ad, halı, kilim, minder, iskemle; mutfak kap kacakları ve banyo araç gereçleri olan havlu, peştamal, hamam rahtı gibi malzemelerdir. Gerek giyim kuşam gerekse ev eşyalarının bir kısmı kadınların çeyiz ve mihr-i muacceline ait iken diğer bir kısmı sonradan satın alınmış olabilir. Bunların dışında kalan diğer araç gereçler ise dokuma tezgâhi, çıkırcık, gibi kadınların meşgul oldukları işlerle alakalı veya kazma, kürek gibi alet edevattır.

3. Nakit Para

Kadınların servetlerinin üçüncüsü ise nakit paradır. Nakit de iki çeşittir: Birincisi kadınların zor günlerde harcamak üzere biriktirmiş oldukları paradır. Yukarıdaki tablo-1'de görüleceği üzere Eyüp'teki 75 kadının sadece 9'unun terekesinde nakit para bulunmaktadır. Miktarlarına bakıldığında çoğunun küçük birikimler olduğu görülen bu nakitlerin 7'si 10.000 akçenin altında iken diğerlerinin en fazlası 24.000 akçedir. Said Öztürk'ün yapmış olduğu çalışmada da bu oranların farklı olmadığı görülmektedir: İstanbul'da 1.000 kişiden 498'inin terekesinde nakit para bulunmakta olup bunun bütün servete oranı %36.45'tir. Kadınların servetleri içerisinde nakdin oranı %15.58'dir.¹⁵

Yine kadın terekelerinde onların borçlu veya alacaklı olmaları da nakit sahibi olduklarını göstermektedir. Bu, erkekler kadar olmasa da kadınlarda da öteden beri görülen bir durumdur. Nitekim, Jennings, XVII. yüzyıl Kayseri kadınlarından borç para verenlerin, alanların yaklaşık iki katı olduğunu tespit etmiştir.¹⁶ Haim Gerber de XVII. yüzyıl Bursa'sında kadınların aktif borç verip aldıklarını belirlemiştir. Gerber'e göre kadınlar daha çok aile mensuplarına özellikle

¹² Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C. I, İrfan Yayınevi, İstanbul 1982, s. 286.

¹³ 1718-1730 yılları arasındaki Havass-ı Refia (Eyüp) Şer'îye Sicillerinde yer alan 63 adet erkek terekesi, çeşitliliği ve farklılığı yansıtmaya amacıyla herhangi bir seçme işlemi yapılmadan sırasıyla alınmıştır.

¹⁴ Lale Devri'ne ait Eyüp Şer'îye Sicillerindeki 63 adet erkek terekesinde erkeklerin ev sahibi olma oranı %43 olarak görülse de bu oranın daha da yüksek olma ihtimali kuvvetlidir. Çünkü bazen terekelere her şeyin kaydedilmediği bilinmektedir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. İsmail Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tarihçiliğinde Köy Tarihi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 430-4.

¹⁵ Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait On Yedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 185.

¹⁶ Ronald C. Jennings, "Women in Early Seventeenth Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Courts of Anatolian Kayseri", *Jesho*, 1975, C. XVIII, S. 1, s. 104.

kocalarına borç vermişlerdir. Ancak bu durum borç verme işlemlerinin hayalî ya da zorlamaya dayandığı şüphesini doğurur. Kadınların mirastaki hisselerini garanti etmek için kocalarına borç verme niyetinde oldukları tartışılabilir.¹⁷ Eyüp'teki kadın terekelerinde ve hüccetlerden onların borç alıp verdikleri görülmekteyse de kimlerle böyle bir alışveriş içerisinde olduklarını anlamaya yetecek bilgi yoktur.

4. Köle ve Cariyeler

Bazı kadın terekeleri ile alım satım¹⁸ veya ıtknâme belgelerinden¹⁹ Eyüp'teki kadınların köle veya cariye sahibi oldukları anlaşılıyorsa da bunu değerlendirmeye yetecek yeterli veri bulunmamaktadır. Ancak Said Öztürk'ün XVII. yüzyıl İstanbul kadınlarının köle ve cariye sahibi oldukları bilgisi²⁰ bu dönem için de bir fikir vermektedir.

B. Servet Edinme Yolları

Yaptığımız çalışmada elde ettiğimiz verilere göre Eyüp'te yaşayan kadınların servetlerini iki yolla elde ettikleri görülmektedir. Birincisi, doğrudan ticaret yoluyla veya bizzat çalışarak elde ettikleri kazançlar ile sahip oldukları ev, dükkân, tarla vs. gibi yerlerden gelen kira gelirleridir. İkincisi ise dolaylı olarak, babaları, eşleri, yakın akrabaları gibi ikinci veya üçüncü şahıslar aracılığıyla dolaylı olarak elde etmiş oldukları çeyiz, mihr, nafaka, miras, hibe, tazminat (dem-i diyet) gibi gelirlerdir.

1. Doğrudan Gelirler

Kadınların servetlerinin bir kısmını oluşturan doğrudan gelirler; onların yapmış oldukları ticaret, sahip oldukları işletmelerden ve emekleri sonucu elde ettikleri kazançlar, kira gelirleri ve vakıf görevleri sebebiyle aldıkları ücretlerden oluşmaktadır.

Osmanlı'da kadınların erkekler kadar olmasa da ticaretle uğraştıkları bilinmektedir. Ticaretle uğraşan bu kadınlar, genellikle tüccar kökenli bir aileden geliyorlardı ve sahip oldukları sermayelerin kaynağı yine aileleri idi.²¹ Fakat kadınlar ticarî faaliyetlerini bizzat değil mudârebe²² yoluyla ve genellikle de köleleri aracılığıyla mükâtebe usulüyle yürütüyorlardı.²³ Ancak bir Anadolu şehri olan Bursa'da sıkça karşılaşılan bu durumun Eyüp'teki kadınlara ait bir örneğine rastlanılamamıştır. Eyüp'teki kadınların daha küçük çaplı işletme veya ticarethane çalıştırdıkları görülmektedir. Örneğin, Bıçakçı Ferhad Mahallesi'nden Belkıs bt. Abdullah'ın ev satış belgesinde evin komşuları arasında adı geçen Safiye Hatun'un hamam işlettiği anlaşılmaktadır.²⁴

Sicillerdeki alım satım hüccetlerinden, bazı kadınların dükkân sahibi oldukları görülmektedir. Ancak az sayıda dükkân sahibi olan Müslüman kadınlar muhtemelen bu mülklerin işleticisi değil, sahibi idiler. Mesela, Elhac Hüsrev Mahallesi'nden Elhac Ahmet Efendi'nin mirasçısı olan İsmihan Hatun, küçük kızı Ümmügülüm'ün nafaka ve kisve ihtiyaçları için ev, bakkal dükkânı ve bahçenin satılması için izin istemiştir. Mahkeme vasi olan

¹⁷ H. Gerber, *a.g.m.*, s. 332.

¹⁸ Servi Mahallesi'nden Ayşe bt. Elhac Mehmed 250 kuruşa cariye satmıştır. Havass-ı Refia (Eyüp) Şer'îye Sicilleri, No:139, sayfa: 46-b-1, Hicri: 1130. Bundan sonra EŞS. 139, s. 46-b-1, 1130 şeklinde gösterilecektir.

¹⁹ Çavuş Kasım Mahallesi'nde sakine Ayşe Hatun bt. Mustafa, uzun boylu, açık kaşlı, kara gözlü, gürcü asıllı Hanım bt. Abdullah adlı cariyesini âzâd etmiştir. EŞS. 141, s. 44-a-1, 1132.

²⁰ Said Öztürk'ün askerî zümre terekeleri üzerinde yaptığı incelemeye göre 1.000 kişiden 241'inin köle ya da cariyesi vardır. Köle sahibi 102 kişiden ikisi kadındır. Cariye sahibi 199 kişiden 159'u erkek, 40'ı kadındır. S. Öztürk, *a.g.e.*, s. 201.

²¹ Saadet Maydaer, "Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, 2006, s. 376.

²² Mudârebe: Bir tarafın sermaye koyması, diğer tarafın ise işletmeyi üstlenmesiyle kurulan kâr paylaşım esasına dayalı ortaklıktır. Cengiz Kallek, "Mudârebe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 359.

²³ H. Gerber, *a.g.m.*, s. 331.

²⁴ EŞS. 140, s. 83-b-1, 1131.

Halil Çelebi'ye bu konuda izin vermiştir.²⁵ Terkos'un Azadlı Karyesi'nde ise Ömer Çelebi b. Süleyman'ın mirasçısı olan küçük oğlu Ali'nin payına düşen bakkal dükkânı, ev ve tarlaların vasisi olan annesi tarafından bir yıllığına kiraya verilmesi²⁶ de Müslüman kadınların çok fazla dükkân çalıştırmayıp kiraya vermeyi tercih ettiklerini gösteriyor. Müslüman kadınlara oranla daha fazla dükkâna sahip oldukları görülen gayrimüslim kadınların en azından bir kısmı bunları işletiyor olabilirler. Suyolu karyelerinden Kemerci Belgrad köyünde ölen dul Despina bt. Kortiş adlı nasraniyenin terekesinde bir de bakkal dükkânı bulunmaktadır. Yine aynı terekede kadının toplam 36.000 akçelik nakit parasının olması onun bu dükkânı işletiyor olabileceğini düşündürmektedir.²⁷

Kendi geçimini sağlamak veya aile ekonomisine katkıda bulunmak için çalışan kadınlara az da olsa rastlanıyordu. Bunların en başında ürettiklerini satabildikleri yer olan *avrat pazarları* gelmektedir. Anadolu'da kadın pazarı veya kadınlar pazarı İstanbul'da ise avrat pazarı denilen bu yerlerde çoğunluğu çevre köylerden gelen kadın üreticiler,²⁸ sebze meyve gibi tarımsal ürünlerin yanında süt, yoğurt ve tereyağı gibi hayvancılık ürünleri ile kendi yaptıkları el işlerini satmaktaydılar. Bu pazarların alıcıları da kadınlardır.²⁹ Muhtemelen İstanbul'u besleyen tarım arazilerine sahip olan Eyüp'ün köylerinde yaşayan kadınlar da sebze meyve ve hayvansal ürünleri satıyorlardı. Yavedüd Mahallesi'ndeki Emine bt. Abdullah gibi bazı kadınlar da sebzenin yanında muhtelif meyve ve gül fidanları yetiştirip satıyordu.³⁰ Bunların dışında kadınların zengin ailelerin evlerine girip giyecek ve mücevher pazarladıkları bohçacılık,³¹ ebelik,³² hamamlarda kadınlara hizmet etmek üzere hamam ustalığı,³³ çamaşırcılık³⁴ gibi meslekler icra ettikleri görülmektedir. Osmanlı'nın pek çok vilayetinde kadınların uğraştığı bilinen dokumacılık³⁵ sanatıyla Eyüp'lü kadınların da meşgul oldukları birkaç kadının terekesinde görülen dokuma tezgâhı,³⁶ çıkırık, öreke,³⁷ iplik, bez top³⁸ gibi malzemelerden anlaşılmaktadır.

Eyüp'teki kadınların ise bunlardan başka sütanneliği, ev hizmetçiliği, tellaklık gibi işlerde çalıştıklarına dair örnekler bulunmaktadır. Kiremitçi Süleyman Mahallesi'nden Hatice bt. Abdullah, Ayşe bt. Abdullah'ın küçük oğlu İbrahim'i günlük üçer para olmak üzere doksan gün emzirme karşılığında toplam 270 para ücret için sözleşme yapmıştır.³⁹ Cami-i Kebîr Mahallesi'nden Ayşe bt. Ahmet, Hasan Ağa ile karısı Rukiye'ye ücretle hizmetçilik yapmış ancak dört senelik 62 kuruş alacağını alamamıştır. Ayşe Hatun tahsil edemediği bu alacağı karşılığında mecburen bazı giyim, ev ve ziynet eşyası alarak sulh olmuştur.⁴⁰ Otakçılar Mahallesi'nden Hanife bt. Mustafa, Elhac Hüsrev Mahallesi'nden Havva Hatun ve büyük kızı Rukiye'nin yanlarında 4 sene tellak olarak çalışmıştır. Ancak bu süre zarfında ücretini

²⁵ EŞS. 140, s. 23-b-2, 1131.

²⁶ EŞS. 140, s. 4-b-1, 1130.

²⁷ EŞS. 140, s. 98-b-1, 1131.

²⁸ N. Sakaoğlu, *a.g.m.*, s. 430.

²⁹ Ö. Ertuğrul, *a.g.m.*, s. 125.

³⁰ EŞS. 139, s. 10-a-1, 1130.

³¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam-Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 127; Mahir Aydın, "Osmanlı Dünyasında Yahudi Kira Kadınlar", *Bellekten*, C. LXV, S. 243, (Ağustos 2001), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002, s. 624.

³² A. Mutaf, *a.g.t.*, s. 75.

³³ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 331.

³⁴ E. Dinceç, *a.g.m.*, s. 16.

³⁵ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çevirenler: Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 240; Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Bellekten*, C. LII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 519; H. Gerber, *a.g.m.*, s. 338.

³⁶ EŞS. 141, s. 37-a-3, 1132; EŞS. 152, s. 21-a-1, 1143.

³⁷ EŞS. 149, s. 40-b-1, 1140.

³⁸ EŞS. 140, s. 94-a-2, 1131.

³⁹ EŞS. 140, s. 49-b-1, 1131.

⁴⁰ EŞS. 150, s. 93-b-2, 1141.

alamayınca dava etmiş ve alacağı yerine bazı ev ve mutfak eşyalarını alarak sulh yoluna gitmiştir.⁴¹ Mesleği ebelik (kâbile) olan kadınlar, meslekleriyle alakalı olarak mahkemelerde bilirkişilik (ehl-i hibre) yapabiliyorlardı: Hatice Hatun, Süleyman'ı “Küçük kızım Rabia'yı kandırıp, evine götürüp zina ve bekâretini izale etti.” diye şikâyet etmesi üzerine mahkeme tarafından küçük kız ehl-i hibre kadınlara muayene ettirilmiştir. Yapılan muayene sonucunda Rabia'nın bekâretinin zinadan değil yüksek bir yerden düşmekten dolayı izale olduğu rapor edilmiştir.⁴²

Eyüp'te özellikle şehirli kadınların büyük çoğunluğunun herhangi bir işte çalışmadıkları, bu konudaki örneklerin azlığından anlaşılmaktadır. Her şeyden önce evli bir kadının nafakası kocası tarafından bekâr olanların ise babası tarafından temin edildiği için çalışmak ve para kazanmak zorunluluğu yoktur. Ancak, kadının her yerde ve her dönemde aile yapısı geleneğine göre evinin temizlik, yemek gibi işlerinin yanında çocuklarının bakımı ve eğitimi ile uğraşması onun çalışma hayatını oluşturmaktadır. Üstelik bunun için ayrıca bir ücret de almamaktadır. Köydeki kadınların ise durumu şehirdekilere göre biraz daha farklıdır. Onlar, şehirli kadınların yaptığı ev işlerinin yanında ilaveten ziraat ve hayvancılık işlerinde kocasının yardımcısıdır. Böylece kadınlar ev ve kent ekonomisine pek gözle görülmeyen ve resmî kayıtlara geçmeyen bir destek sağlamaktadırlar.

Aile vakfı da⁴³ kadınlar için bir gelir kaynağıdır. Kız evlatlarının geleceğini düşünen hayır sahipleri kurmuş oldukları ailevi vakıflarla, vakfettikleri malların ve mülklerin gelirlerinden ve diğer menfaatlerinden onları eşit bir şekilde pay alır duruma getirmişlerdir.⁴⁴ Böylece, kadınların mirastan aldıkları eksik pay telafi edilmiş oluyordu. Elhac Hüsvrev Mahallesi'nden Havva bt. Mehmed, aynı mahallede bulunan kendisine ait evle birlikte bir hamamı vakfetmiş ve şart olarak da hayatta olduğu sürece buradan elde edilecek gelirin kendisine vefatından sonra ise oğlu ve iki kızı tarafından aynı şekilde devam ettirilmesini şart koşturmuştur.⁴⁵

Kadınlar aynı tür vakıflarda mütevelliyeye olarak da bir gelir elde diyorlardı. Aile vakıfları “özel” bir amaçla kurulduğundan, kadınlar daha fazla yönetici olarak tayin ediliyordu. Böylece kadın ve kızlara sürekli bir geçim imkânı tanınıyor, gelecekleri garanti altına alınıyordu.⁴⁶ Mesala, Takyecibaşı Mahallesi'nden Mehmed Ağa b. Ahmed, 20 odalı müteehhilin odalarını vakfetmiş ve kendinden sonra da karısı Emetullah'ın daha sonra ise kızının mütevelliyeye olmasını şart koşturmuştur.⁴⁷ Evladiyet vakfı olan Hasan Efendi vakfına bülüğa erdiği ispatlanan Ayşe mütevelliyeye olarak atanmıştır.⁴⁸ Çatalca nahiyesindeki Şeyh Sinan Vakfına ise evladiyet

⁴¹ EŞS. 154, s. 4-b-2, 1141.

⁴² EŞS. 156, s. 15-b-2, 1141.

⁴³ XVIII. yüzyılda Osmanlı'da üç çeşit vakıf bulunmaktadır. Birincisi hayri veya şer'î vakıf olup kurucusunun mülklerinden birkaçını vakıf hâline getirdikten sonra bunlardan gelen gelirlerin kendisi veya başkaları tarafından kamu kuruluşlarına tahsis ettiği vakıftır. İkincisi aile vakfıdır ki vakıf kurucusunun vakfın tevliyyetini ve bütün gelirlerini kendisine tahsis ettiği vakıflardır. Kurucu, vakıf gelirlerinin ölümünden sonra ailesine ve nesline tahsis edilmesini şart koşturmuştur. Üçüncüsü ise yarı ailevi vakıftır. Bu vakıf hem hayri hem de ailevi vakıfların unsurlarını ihtiva etmekte olup kurucu, tesis ettiği kamu müessesesinin ve personelinin masraflarını karşılamakta, gelir fazlası da kendisi ve sülalesine ait olmaktadır. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 14-9.

⁴⁴ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 1-2, (2007), s. 471-502.

⁴⁵ EŞS. 146, s. 10-b-2, 1136.

⁴⁶ Margaret L. Meriwether, “Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840”, ed.: Madeline C. Zilfi, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2000, s. 135; Gabriel Baer, “Women and Waqf; An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546”, *Asian and African Studies (Kudüs)*, 17 (1983), s. 13; Hasan Yüksel, “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI. ve XVII. yüzyıllar)”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 51.

⁴⁷ EŞS. 146, s. 42-a-1, 1137.

⁴⁸ EŞS.156, s. 64-a-3, 1144.

üzere mütevelliyeye olan Rahime'nin vefatıyla aynı hakka sahip olan Hatice Hatun'un südde-i saadete arzuhali üzerine mütevelliyeye tayin edilmesi hakkında emr-i şerif verilmiştir.⁴⁹

Ferağ⁵⁰ ve tefviz⁵¹de az sayıda kadın için cüzi de olsa bir gelir kaynağı olmuştur. Bunların bir kısmı tımar arazisidir. Tımar sahibi kadın sayısı az olduğu için bu tür kayıtlar da fazla değildir. Mevcut kayıtların da hemen hemen tamamı Rumeli'den İstanbul'a gelen kadınlara aittir. Aslen Rumeli'den olan Hatice Hatun, yine Rumeli'den olup Eyüp'te misafireten kalan Mustafa Odabaşı'ya beş tohumluk tarlasını 30 kuruşa ferağ ve tefviz etmiştir.⁵²

2. Dolaylı Gelirler

Kadınların dolaylı olarak servet edinebilecekleri farklı kaynaklar bulunmaktadır. Bunlar, ölen aile bireylerinden kendilerine intikal eden miras, evlilik için hazırlanan çeyiz, nikâh esnasında kararlaştırılan mihr, eşinin ölümü veya boşanma neticesinde kadının bir süre geçimini sağlamaya yetecek nafaka, herhangi bir şekilde kendilerine yapılan hibe, birinci dereceden akrabalarının yaralanmaları veya ölümleri dolayısıyla üçüncü şahıslardan aldıkları tazminattır. Bahsedilen bu kazanç yolları sayesinde kadınlar kolay bir yoldan zahmetsizce servet sahibi olabilmektedirler. Lale Devri'ni ihtiva eden Şer'iyeye Sicillerinde Eyüp'lü kadınların da bu yollarla önemli gelirler elde ederek servet sahibi oldukları görülmektedir. Genç kızların henüz baba evindeyken bir kısmı kendi emekleri ile hazırlanan bir kısmı ise anne ve babaları tarafından satın alınarak oluşturulan ve kızlarına hibe edilen *çeyizleri* belki de pek çok kadının mülkiyeti kendilerine ait olan ilk servetiydi.⁵³ Evlendikten sonra kocanın izinsiz olarak kullanamayacağı veya bir tasarrufta bulunamayacağı çeyiz⁵⁴ hem şahsının hem de ailesinin günlük hayatta kullanabilecekleri eşyalardan oluşmaktaydı. İslâm Bey Mahallesi'nden Fatma bt. Ali'nin çeyizinin yatak odası için yastık, yorgan, yatak; oturma odası için orta ve yan keçesi, işleme kapı perdesi, çuka seccade, iskemle, şamdan; giyim eşyası olarak sincabi kürk, sim kuşak, serpuş, gömlek, kaftan; mutfak için de tencere, kepçe ve kevgir gibi eşyalardan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca ziynet eşyası olarak altın bileziği de bulunmaktadır.⁵⁵ Alibey Köy'den Mustafa Ağa ise kızı Ayşe için yorgan, çatma Bursa yastığı, baş yastığı, döşek, tencere, tava, sahan, hamam taşı, ocak perdesi, abdest ibriği, güğüm gibi eşyalardan oluşan bir çeyiz hazırlamıştır.⁵⁶ Uluca Baba Mahallesi'nden Hatice bt. Abdullah ise kızına çeyiz olarak bazı ev, ziynet ve giyim eşyalarını hibe ettiğini mahkemede kaydettirmiştir.⁵⁷

Eyüplü kadınların evlilik yolu ile elde ettikleri servet ise mihrdir. Mihr, erkeğin nikâh esnasında veya devamı sırasında kadına belirli miktarda ödemek zorunda olduğu meblağ veya maldır.⁵⁸ Mihr, geline ödendikten itibaren artık onun özel mülkiyeti olur ve her türlü tasarruf hakkı onundur. Eğer kadın isterse mihrin ödenmesini erteleyebildiği gibi belirlenmiş olan mihr miktarında da istediği gibi artırma ve azaltma⁵⁹ dahi yapabilir hatta tamamen bu hakkından vazgeçerek mihrini kocasına da bağışlayabilir.⁶⁰ Mihrin niteliği ve miktarı genellikle eşler arasında karşılıklı anlaşmayla belirlenirken bunda kadının yaşı, güzelliği, kültürel ve ekonomik

⁴⁹ EŞS. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Divan-ı Hümayun Şikâyet Defterleri (A.DVN. ŞKT.d.), Defter No: 104, Sayfa No: 192, Tarih: Evail-i Şevvâl 1137.

⁵⁰ Ferağ: Bir hakkın terk ve iskatı, mücerred ve adi bir haktan vazgeçme. Ali Bardakoğlu, "Ferâğ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 351.

⁵¹ Tefviz: Bir gayrimenkulü bilinen bedel karşılığında bir kişinin üstünde bırakmak. Abdussamet Bakkaloğlu, "Tefviz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 310.

⁵² EŞS. 154, s. 31-b-3, 1141.

⁵³ Abdülazîm Ed-dîb, "Çeyiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, 296-7.

⁵⁴ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988, s. 256.

⁵⁵ EŞS. 145, s. 15-b-1, 1131.

⁵⁶ EŞS. 146, s. 52-a-2, 1137.

⁵⁷ EŞS. 154, s. 69-b-2, 1142.

⁵⁸ H. Cin, *a.g.e.*, s. 210.

⁵⁹ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, C. 9, Risale Basın-Yayın, İstanbul 1992, s. 227.

⁶⁰ Ö. N. Bilmen, *a.g.e.*, C. 2, s. 115.

durumları da etkili olmaktadır.⁶¹ Mihr iki çeşittir: birincisi, mihr-i muaccel yani peşin mihrdir.⁶² Genellikle nişanlılık (namzedlik) döneminde erkek tarafının gelin adayına almış olduğu giyecek,⁶³ takı⁶⁴ ve bazı ev eşyaları⁶⁵ ile bazen de nakit paradan⁶⁶ oluşmaktadır. İkincisi ise, mihr-i müccel yani ödenmesi evlendikten sonra hak kazanılan -genellikle- nakit paradır. 1718-1730 yılları arasına ait tespit edebildiğimiz, Eyüp merkezde ve köylerinde yaşayan 75 kadın terekesindeki 60'ının mihr kaydı vardır. 15 kadının ise mihr alacağı bulunmamaktadır. Bunlar muhtemelen mihrlerini önceden almış veya kocalarına bağışlamıştır. Kadının sosyal statüsü ve erkeğin zenginliğine göre belirlenen bu mihrlerin en azı 300 akçe iken en yükseği 30.000 akçedir. 75 terekeden 17 tanesinde 3.000 akçe mihr olması Eyüp'te ortalama mihr rayicinin bu rakamlar civarında olduğunu düşündürmektedir. (Bkz. Tablo 1)

Diğer bir gelir kaynağı olan nafakayı ise doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde değerlendirmek mümkündür: Kadınların zevciyyet, iddet ve hakk-ı hidâne gibi doğrudan aldıkları nafaka ile annelerinin yanında kalan ve baba tarafından ödenip kadınların da dolaylı olarak faydalandıkları çocuk nafakasıdır. *Zevciyyet nafakası*, kadının nikâhı altında bulunduğu kocası tarafından yiyecek içecek, giyim kuşam, sağlık, barınma ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu nafaka kadınların evli ve hayatta oldukları sürece hem kendisinin hem de -eğer varsa- çocuklarının geçimini sağlayan ekonomik bir imkân⁶⁷ olup nakit olarak ödenmez. Bu yüzden kadınların servetini oluşturan bir gelir değildir. Kadınlar, kocaları tarafından boşandığı andan itibaren belli bir süre geçimini sağlamaya yetecek kadar almaya hak kazandıkları *iddet nafakası*⁶⁸ yüksek bir meblağ olmasa da onların servetlerine katkı sağlayan bir gelirdir. Bu nafakanın miktarı günün şartları, ödeyecek kişinin ekonomik durumu ve kadının sosyal statüsüne göre değişiklik göstermektedir. Erkeğin eşini boşadığında çocuğu *hâdine*⁶⁹ olarak annesi emziriyorsa eski kocasının ona ödemek zorunda olduğu nafakadır (*hakk-ı hizâne*). Kocanın vefatı durumunda ise hâdine olan anne bu nafakayı mahkeme kararıyla mirastan alabilir. Cüzi ve süreli de olsa kadın için bir servet kaynağıdır. Eşini boşayan kocanın, annelerinin yanında kalan çocuklar için ödemek zorunda olduğu *çocuk nafakası*,⁷⁰ ise bu parayı tasarruf eden kadınlar için dolaylı bir gelir kaynağı sayılabilir. Mahkemeler, çocuğa verilecek nafakayı, çocuğun mensup olduğu toplumsal sınıfa ve günlük yaşam standartlarına uygun olarak belirlerlerdi.⁷¹

Kadınlara, yakın akrabaları veya kocaları tarafından para, takı, eşya ve gayrimenkul gibi yapılan hibeler bazen onların servetlerinde önemli bir yekûn teşkil edebiliyordu. Osmanlı Devleti'nde İslam miras hukukuna göre kadınlar, mirastan erkeklere göre daha az pay almaları sebebiyle mağduriyetlerini önlemek için yakın akrabaları onlara nakit para, herhangi bir eşya veya gayrimenkul hibe ediyorlardı.⁷² Eyüp'te kadınlara yapılan hibelerle ilgili az sayıda örnek

⁶¹ H. Karaman, *a.g.e.*, s. 284.

⁶² H. Karaman, *a.g.e.*, s. 283; V. Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 203.

⁶³ EŞS. 151, s. 39-b-1, 1139.

⁶⁴ EŞS. 147, s. 4-a-2, 1138.

⁶⁵ EŞS. 141, s. 62-a-1, 1132.

⁶⁶ EŞS. 141, s. 38-b-4, 1132.

⁶⁷ H. Karaman, *a.g.e.*, s. 286; V. Zuhaylî, *a.g.e.*, C. 10, s. 101-8; Hatta kocanın karşılamakla yükümlü olduğu bu nafakalara bazı durumlarda hizmetçi masrafları da girmektedir. Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, s. 35.

⁶⁸ Ö. N. Bilmen, *a.g.e.*, C. 2, s. 488.

⁶⁹ Hızâne: Çocukları veya çocuk hükmünde olan mecnun gibi âcizleri yetkili olan kimselerin hıfz ve terbiye etmeleri, onların yiyecek ve içeceklerine bakmaları, temizlikleri ve istirahatlerini temine çalışmaları, kendilerini zararlı şeylerden korumaları demektir. Hidâne hakkına sahip olan kadına ise hadine denir. Ö. N. Bilmen, *a.g.e.*, C. 2, s. 425; H. Karaman, *a.g.e.*, s. 340-3; V. Zuhaylî, *a.g.e.*, C. 10, s. 46-69.

⁷⁰ Hanefi hukukuna göre erkek çocuklarının nafakası bülüğ çağına veya emsali para kazanma yaşına gelinceye kadar, kız evladınkı ise evleninceye kadar babaya aittir. H. Karaman, *a.g.e.*, s. 349.

⁷¹ Judith E. Tucker, "Eksiksiz Sevgi: Osmanlı Suriye'si ve Filistin'inde İslâm Hukukuna Göre Annelik", ed.: Madeline C. Zilfi, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2000, s. 235.

⁷² G. Akyılmaz, *a.g.m.*, s. 485.

mevcuttur. Çavuş Kasım Mahallesi'nden Abdullah Ağa, mirasçılarında olan annesinin miras evi istemesi üzerine karısı Fatma, bu evi kocasının sağlığında kendisine hibe ettiğini şahitlerle ispat etmiştir.⁷³ Zeynep Hatun Mahallesi'nden Süleyman b. Yusuf ise bağının yarısını oğlu Yusuf'a hibe ederken diğer yarısını da gelinine vermiştir.⁷⁴

Yukarıda sayılanlar her ne kadar kadınların servet kaynaklarını oluşturuyorlarsa da meblağ olarak çok yüksek değillerdir. Yekûnu en fazla olan kaynak miras ve dem-i diyetdir. Bunlardan *dem-i diyet*⁷⁵ bazen çok yüksek rakamlara da ulaşabiliyordu. Eyüp'te öldürülen Kırkor adlı gencin mirasçısı olan kız kardeşi Saltana, dem-i diyet olarak Batos ve Karabet'ten toplam 615 kuruş almıştır.⁷⁶ Saltana'nın aldığı bu para Ahmed Dede Mahallesi'nde bir köşk almaya yetecek miktardadır.⁷⁷ Ancak bu gelir devamlı olmadığı gibi pek de arzu edilmeyen istisnai durumlarda elde ediliyordu. Kadınların en yaygın olarak sahip oldukları servet kaynağı *mirastır*. Kadınlar, İslam hukukuna göre erkek akrabalarından daha az pay alıyorlardı. Eyüp'te kadınlara nakit para, gayrimenkul, her tür ev eşyası, giyecek, takı, hayvan, tarım aletleri, her tür bölgesel zirai üründen başka -sayıları çok az da olsa- bazı erkekler geride kalan kadın akrabalarına köle ve cariye bırakmışlardır.

C. Kadınlar ve Kent Ekonomisi

Eyüp'teki kadınların kent ekonomisindeki yeri hakkında bir sonuç çıkarabilmek için önce onların servet dağılımlarını vermek ve ekonomik açıdan sınıflandırmak yararlı olacaktır.

1. Kadınların Servet Dağılımı

Kadınların servetini gayrimenkuller, menkul mallar ve nakit paranın oluşturduğunu⁷⁸ belirtmiştik. Acaba bu üç unsurun kadınların genel servetleri içerisindeki dağılımı nasıldır? Eyüp'ün Davud Ağa Mahallesi'nden vefat eden Fatma Hatun'un içerisinde bu üç unsuru da barındıran toplam 111.739 akçelik terekesi⁷⁹ bu soruya cevap için uygun bir örnek görünüyor. Buna göre servetin üç kaleme dağılımı şöyledir:

Tablo 3: Fatma Hatun'un Terekesine Göre Servet Dağılımı

TAŞINMAZ MALLAR			
Cinsi	Değeri (akçe)	Toplam (akçe)	Yüzde %
Ev	7.200	31.200	28
½ ev hissesi	12.000		
1/3 ev hissesi	12.000		
TAŞINIR MALLAR			
Kılık-kıyafet	14.436	55.539	50
Takı- aksesuar	20.160		
Misafir-oturma odası eşyası	11.668		
Yatak odası eşyası	5.278		
Mutfak eşyası	3.826		
Banyo eşyası	171		
NAKİT			
Alacak	17.000	25.000	22
Mihr-i müeccel	8.000		
Genel Toplam		111.739	

⁷³ EŞS. 148, s. 61-b-1, 1138.

⁷⁴ EŞS. 146, s. 11-b-2, 1136.

⁷⁵ Dem-i diyet: Cana ya da can hükmünde olana karşı işlenen cinayet sebebiyle ödenmesi gereken maldır. V. Zuhayli, *a.g.e.*, C. 8, s. 81.

⁷⁶ EŞS. 146, s. 13-a-3, 1136.

⁷⁷ EŞS. 141, s. 9-b-1, 1131.

⁷⁸ Kadınların servetlerini oluşturan unsurlar arasında köle ve cariyeler de olduğunu ancak Eyüp kadınların terekelerinde değerlendirmeye yetecek kadar veri bulunmadığını belirtmiştik.

⁷⁹ EŞS. 145, s. 30-b-2, 1132.

Bu tereke kaydına göre Fatma Hatun, 7.200 akçe değerinde bir evden başka ayrıca 12.000 akçe değerinde bir evin yarım hissesine ve yine 12.000 akçe değerinde bir evin de 1/3 hissesine sahiptir. Servetinin gayrimenkul toplamı 31.200 akçedir. Nakit olarak ise 17.000 akçe alacağını yanında 8.000 akçe mihr-i ile birlikte toplam 25.000 akçesi vardır. Taşınır mallarının toplamı 55.539 akçedir. Bunun 14.436 akçelik kılık kıyafet tutarının 9.430 akçesini sadece dört kıyafet yani 2.550 ve 2.100 akçelik kaftan, 3.180 akçelik kürk ve 1.600 akçelik çuka ferace oluşturmaktadır. Fatma Hatun'un, takı ve aksesuarları da taşınır mallarının yarısına yakın bir yekûn tutmakta olup 20.160 akçedir. Yatak odası için 5.278 akçe, mutfak eşyaları için 3.826 akçe ve banyo için ise 171 akçe harcayan Fatma Hatun, oturma ve misafir odası eşyaları için bu üçünün toplamından daha fazla 11.668 akçe ayırmıştır.⁸⁰ Fatma Hatun'un süse düşkün biri olduğu anlaşılmaktadır.

Sofular Mahallesi'nde yaşayan ve dul olan Saliha Hatun'un terekesine⁸¹ göre servet dağılımı şöyledir:

Tablo 4: Saliha Hatun'un Terekesine Göre Servet Dağılımı

TAŞINMAZ MALLAR			
Cinsi	Değeri (akçe)	Toplam (akçe)	Yüzde%
Ev	-	-	-
TAŞINIR MALLAR			
Kılık kıyafet	2.197	13.332	84,53
Takı aksesuar	7.091		
Misafir, oturma odası eşyası	1.704		
Yatak odası eşyası	1.156		
Mutfak eşyası	879		
Banyo eşyası	235		
Diğer	70		
NAKİT			
Nakit	2.440	2.440	15,47
Genel Toplam		15.772	

Küçük oğlu ile birlikte yaşayan dul Saliha'nın servet dağılımı yukarıdaki örneğe göre daha dengelidir. Yaşamını devam ettirebilmek için ev ve mutfak eşyalarına para ayırmanın yanında giyim kuşamını ve süslenmesini de ihmal etmediği görülüyor. İhtiyat akçesi olarak sakladığı nakit para ise muhtemelen mihr-i müecclidir. Bu kadının taşınır malları toplam servetinin %84,53 olup nakit parasının tüm servetine oranı ise %15,47'dir. Evi olmadığı anlaşılan Saliha babasının veya kayınpederinin yanında değilse kirada oturuyor olabilir.

Erkeklerde ise durum farklıdır. Süleyman Subaşı Mahallesi'nden Mustafa Beşe'nin terekesine⁸² göre servet dağılımı şöyledir:

⁸⁰ Said Öztürk'ün incelediği XVII. yüzyıla ait 1.000 terekenin 842'sinde ev eşyası vardır ve bunların genel servete oranı %4.52'dir. Giyim eşyasının genel servet içindeki oranı %7.28'dir. Bu oran kadınların terekelerinde daha da yükselmekte olup %13.16'ya ulaşmaktadır. Mutfak eşyası da kadınların terekelerinde erkeklerinkinden daha büyük bir oranla yer almıştır. Mutfak eşyasının toplam servet içerisindeki yeri %1.6'dır. Kadınların terekelerinde bu oran %3.5'tir (S. Öztürk, *a.g.e.*, s. 185-186).

⁸¹ EŞS. 148, s. 7-a-2, 1137.

⁸² EŞS. 145, s. 73-b-2, 1134.

Tablo 5: Mustafa Beşe'nin Terekesine Göre Servet Dağılımı

TAŞINMAZ MALLAR			
Cinsi	Değeri (akçe)	Toplam (akçe)	Yüzde %
Ev	12.000	12.000	23,10
TAŞINIR MALLAR			
Kılık kıyafet	3.775	8.870	17,07
Takı aksesuar	2.300		
Muhtelif Eşya	2.795		
NAKİT			
Bakkal sermayesi ve alacak	25.084	31.084	59,83
Mihr-i müeccel	6.000		
Genel Toplam		51.954	

Bakkallık yaptığı ve lakabından yeniçeri olduğu anlaşılan Mustafa Beşe'nin servetinin toplamının %59,83'ünü mesleği ile ilgili sermayesi oluşturmaktadır. Taşınır malları sadece %17,07 olup taşınmaz malları ise %23,10'dur.

Bu tablolarda açıkça görüldüğü üzere erkeklerin servetinin önemli bir kısmı ailenin geçimini sağladıkları mesleklerine ait iken kadınlarda ise durum biraz daha farklıdır. Kendisinin geçimi ve çocuğun bakımı kocasının sorumluluğunda olan ve ev geçindirme gibi bir yükümlülüğü de bulunmayan kadınların servetleri daha ziyade kendilerine ait giyim kuşam ve takıdan oluşmaktadır. Ayrıca kadınların mülkiyetinde bulunan mutfak ve diğer ev eşyalarıyla aile ekonomisine katkıda buldukları anlaşıyor.

2. Kadınların Ekonomik Açıdan Sınıflandırılması

Eyüplü kadınların servetleri göz önüne alındığında şöyle bir sosyal tabakalaşma tablosu ortaya çıkmaktadır. Tablo 1'de görüleceği üzere bir eve sahip olmamanın yanında tereke yekûnları en fazla 10.000 olan grup fakir kabul edilmiştir. 10.000 akçeden 60.000 akçeye kadar bir servete sahip olan orta tabaka kadınlarda hem ev sahibi olma oranı hem de mihrleri nispeten ilk gruba göre daha yüksektir. 60.000 ve üzeri servetli kadınların zengin tabakadan oldukları ise pahalı eve sahibi olmalarının yanında sosyal statülerine göre belirlenmiş olan mihrlerinin yüksekliğinden de anlaşılmaktadır. Bu tasnife göre Eyüp'te yaşayan şehirli kadınlarda fakir 16, orta 49, zengin kadın sayısı ise 10'dur. (Tablo 1) Buna göre onların %21'i fakir olup en kalabalık tabakayı oluşturan orta sınıf %65'tir. Zenginlerin oranı ise %14'tür.

Erkeklerde ise aynı ölçüler esas alındığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Fakir tabakayı oluşturan erkek sayısı 14, orta 27, zengin 22'dir. Bunların oranı da şöyledir: fakir %22, orta halli %43, zengin ise %35.

3. Ekonomide Kadın Faktörü

Yukarıdaki bilgilerden kadınların erkekler kadar olmasa da bir servete sahip oldukları anlaşılmaktadır. Burada akla şu soru gelmektedir: Gayrimenkul, taşınır mallar ve nakit paradan oluşan bu servete sahip olan kadınların Eyüp kent ekonomisine katkılarının olup olmadığı ve onlar ekonomi çarkının işleminde nasıl bir rol oynamışlardır? Bu soruya cevap bulabilmek için onların yapmış oldukları tüm alışveriş ve alım satım işlemlerine ait verilere sahip olmak gerekir. Muhakkak ki kadınlar, aileleri, kendileri ve çocuklarının yiyecek içecek, giyim kuşam ve diğer ihtiyaçları için günlük, haftalık alışverişler yapmışlardır, ancak Lale Devri Eyüp'ü için detaylı verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Fakat onların gerçekleştirdikleri gayrimenkul alım satımlarının tamamı değilse bile çoğuna ait kayıtlar mevcuttur. Dolayısıyla Eyüp kadınlarının ev, çiftlik, bağ, bahçe, tarla, arsa ve değirmen gibi gayrimenkul alım satımları, onların kent ekonomisine katılıp katılmadıkları, eğer katılıyorlarsa bunun kent ekonomisinde nasıl bir rol oynadığı hakkında bir fikir verebilecektir.

Lale Devri Eyüp’ünde gayrimenkul alım-satım hareketliliği aşağıdaki gibidir:

Tablo 6: Lale Devri’nde Gayrimenkul Alım-Satım Hareketliliği⁸³

Alım-Satım Hareketliliği	Nisan 1718- Temmuz 1719		Mart 1722- Eylül 1723		Eylül 1725- Ağustos 1727		Temmuz 1729- Temmuz 1731		Toplam
	Ev	Diğer ⁸⁴	Ev	Diğer	Ev	Diğer	Ev	Diğer	
Satan Erkek Alan Erkek	80	25	59	8	140	75	122	49	558
Satan Kadın Alan Kadın	22	1	6	1	23	2	18	1	74
Satan Erkek Alan Kadın	27	11	18	1	35	9	48	2	151
Satan Kadın Alan Erkek	53	8	37	4	76	20	72	19	289
G. Toplam	182		120		274		260		1.072

Lale Devri boyunca gayrimenkul satışlarında erkekten erkeğe yapılan 558 satış, tüm gayrimenkul satışının %52’si iken kadınlar arasında gerçekleşen 74 satışla bu oran %7’dir. Erkeklerden kadınlara yapılan 151 ev ve diğer gayrimenkul satışları tüm satışların %14’üdür. Satıcı konumunda olan kadınların erkeklere yaptığı 289 adet gayrimenkul satışının oranı ise %27’dir. Bu alışveriş hareketliliğinin başaktörü tartışmasız erkekler olup kadınlar ikinci planda kalmışlardır. Ancak burada şöyle bir husus dikkati çekmektedir: Kadınların gayrimenkulleri almaktan çok sattıkları görülmekte olup erkekler alıcı, kadınlar satıcı durumundadırlar. Bu şekilde kadınlar gayrimenkulleri satarak kent ekonomisine bir işlerlik kazandırmışlardır. Yani onlar, kent ekonomisinin işleminde erkekler gibi aktif değil yine bu işlerliği sağlayan pasif aktörler olmuşlardır.

Kadınların yapmış oldukları gayrimenkul satışlarının çoğunluğu *kesin satış*tır (*bey’-i bât-ı sahîh*). Yani kadın evini veya diğer gayrimenkullerini satmış parasını almış ve işlem tamamlanmış olup artık o mülkte hiçbir hakkı kalmamıştır. Kadınların yaptığı satışların bir kısmının ise istiğlalen olması dikkat çekicidir. *İstiğlâl*, bir malı vefâen satın alan kimsenin bunu ya bizzat kullanması veya kiraya vererek hukuki semerelerinden faydalanma hakkına sahip olmasıdır. Kiraya vermenin en çok rastlanan türü de bizzat satıcısına kiralamaktır ki bu yolla satın alınan mal asıl malikin kullanımından hiç çıkmamış olur. Bir malın gelirinden faydalanmak için onun bizzat satıcısına kiralanması suretiyle yapılan bu tür *satışa bey’ bi’-istiğlâl* adı verilmiştir.⁸⁵ Bu satış yoluyla kadınlar belli bir süreliğine ve belli bir fiyata sattıkları evin parasını kullanıp süre bittiğinde aynı fiyata evini geri alabilmektedir. Bu bir nevi kredi kullanımındadır. Evi alan ise aldığı kira ile kendisine gelir temin etmiş olmaktadır. Eyüplü kadınlar istiğlalen satışları şahıslardan ziyade para vakıflarına (nukûd) yapmayı tercih etmişlerdir. Cami-i Kebîr Mahallesi’nden Ümmügülsüm, Eriş(?) Bey Nukûd Vakfı mütevellisine “bir bab oda ve bir matbah ve kenif ve bir su kuyusu ve zât-ı eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire bahçe” den oluşan mülkünün yarı hissesini istiğlâl yolu ile 60 kuruşa satmıştır.⁸⁶ Bilahare Ümmügülsüm, yıllığı 9 kuruştan 3 yıllığına aynı evi kiralamıştır. Diğer bir örnekte ise Baba Haydar Nakşibendî Mahallesi’nden Gonca bt. Simavn adlı nasraniye, Belgradi Musa Çelebi Nukûd Vakfı mütevellisi Veliyüddin Efendi’ye istiğlalen 165 kuruşa ev satmıştır. Gonca, aynı

⁸³ Yukarıdaki tabloda ilk tarih Lale Devri’nin başları, ikinci ve üçüncü tarih ortaları, dördüncü tarih ise sonlarına ait yaklaşık üçer yıl aralıktır. Dönemin tamamı hakkında fikir verecek şekilde ve kayıtlarının oldukça düzenli olarak tutulduğunu gördüğümüz şer’iye sicillerine dayanılarak oluşturulmuştur. Birinci satırda erkekler arasındaki satışlar, ikinci satırda kadınlar arasındaki, üçüncü satırda erkeklerin kadınlara yaptığı, dördüncü satırda ise satıcı konumunda olan kadınların erkeklere yaptığı gayrimenkul satışlar verilmiştir.

⁸⁴ Ev dışındaki bağ, bahçe, değirmen, çiftlik, tarla, arsa türündeki gayrimenkuller.

⁸⁵ Abdülaziz Bayındır, “Bey’ bi’l-Vefa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 21.

⁸⁶ EŞS. 140, s. 27-b-1, 1131.

evi bir yıllığına 24 kuruş 34 paraya kiralamıştır.⁸⁷ Yine Kasım Paşa Mahallesi'nden Hamide bt. İsmail, Elhac Ahmed b. Mehmed'e istiğlal 20 kuruşa ev ve arsa satmıştır.⁸⁸

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere kadınların yaptığı bu satışlar sonucunda elde ettikleri paralarla ilgili olarak “Kazançlarını ne şekilde ve nerelere harcıyorlardı?” sorusu akla gelmektedir. Maalesef bunu gösterir net bir bilgi bulunmamakla birlikte ilk akla gelen ve kadının doğasına da uygun olarak kılık kıyafet ve takılara harcadıklarıdır. Onların servetlerinin çoğunu bu tür eşyaların oluşturması da bunu destekler mahiyettedir. Kadınların kılık kıyafetleri içerisinde fiyatının yüksek olması sebebiyle en dikkat çekeni kürktür. İster şehirli olsun ister köylü en fakir olanında bile en az bir tane kürk bulunmaktadır. Onlar için vazgeçilmez bir giyecek olduğu anlaşılan kürkleri kadınlar ya kendi paraları ile alıyorlar veya kocalarına aldırıyorlardı. Mesala, Nişancıbaşı Mahallesi'nden Arife bt. Abdullah, kendisini ric'i talakla boşayan kocası Süleyman b. Elhac Mehmed'den 4.000 akçe mihr-i müeccelinin yerine yeşil çukaya kaplı cedid nafe kürk ve 600 akçe nafakası karşılığında büyük bir Türkmen kilimi almıştır.⁸⁹ Kadının mihr-i yerine kürkü tercih etmesi ya kadının paraya ihtiyacı olmadığını ya da kadının kürke düşkünlüğünü yani o dönemin kadınlarının gösterişe meraklı olabileceğini düşündürmektedir. Diğer taraftan terekelerdeki bilgiler bu görüşü desteklemektedir. Yekûnu 10.000'e kadar olan ve fakir olarak niteleyebileceğimiz kadınlarda bir, 60.000'e kadar olan orta tabakanın çoğunda iki ve daha üst miktarda servete sahip zengin kadınlarda ise genellikle üç çok az da dört adet kürk bulunmaktadır. (Bkz. Tablo 1)⁹⁰ Bu durum Lale Devri kadınlarının kürk kullanmaya düşkün olduklarını diğer bir göstergesidir. Takılar ise sahibinin ekonomik gücüne göre değişiklik göstermektedir.

Sonuç

Erkeklerle göre ekonomik hayatın içerisinde arka planda kalan kadınların, yine onlara daha düşük seviyedeki servetlerini gayrimenkuller, menkuller, nakit para ve az sayıda kadının sahip olduğu köle ve cariyeler oluşturmaktadır. Gayrimenkul mallara sahip kadınlarının sayısı da fazla değildir. Erkeklerin servetlerini daha ziyade iş hayatları ve meslekleriyle ilgili mal ve eşyalar oluştururken kadınların servetlerinin en büyük kısmını cinsiyetleri ile de bağlantılı olarak takılar, giyim kuşam ve ev eşyaları vs.den oluşan taşınabilir mallar teşkil etmektedir. Nakit paraya sahip olan kadın sayısı ise ev sahibi olanların sayısından daha azdır.

Servetlerinin oluşmasında kadınların doğrudan katkıları kısıtlıdır. Ticari hayatın içerisinde olmadıkları gibi, üretim ve çalışma hayatında da var oldukları alanlar az sayıdadır. Kadınların servetlerinin çoğu miras, hibe, nafaka, mihr vs. gibi ikinci şahıslardan dolayı yollarla ve çaba sarf etmeden elde edilmiştir. Lale Devri Eyüp kadınları kent ekonomisinde erkeklerle oranla üretmekten çok tüketerek, almaktan çok satarak, tasarruf etmekten çok harcayarak kent ekonomisinin pasif bir aktörü olmuşlardır.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Akyılmaz, Gül, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *Gazi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 1-2, (2007), s. 471-502.
- Arslan, İsmail, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tarihçiliğinde Köy Tarihi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011. s. 430-4.

⁸⁷ EŞS. 146, s. 8-a-4, 1136.

⁸⁸ EŞS. 141, s. 27-a-1, 1131.

⁸⁹ EŞS. 141, s. 13-b-1, 1131.

⁹⁰ Tablo 1'de görüleceği üzere tereke toplamı 10.000 akçeye kadar olan kadınların iki istisna dışında kürk sayısı birer tanedir. Terekesi 10.000 ile 60.000 arası olan kadınların ise birkaç istisna dışında geneli iki kürk sahibidir.

- Atar, Fahrettin, “Mükâtebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 531-3.
- Aydın, Mahir, “Osmanlı Dünyasında Yahudi Kira Kadınlar”, *Belleten*, C. LXV, S. 243, (Ağustos 2001), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002, s. 623-35
- Aydın, Mehmet Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1985.
- Baer, Gabriel, “Women and Waqf; An Analysis of the Istanbul Tahrîr of 1546”, *Asian and African Studies (Kudüs)*, 17 (1983), s. 13.
- Bakkaloğlu, Abdussamet, “Tefvîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 310-1.
- Bardakoğlu, Ali, “Ferağ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 351-4.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Divan-ı Hümayun Şikâyet Defterleri (A.DVN. ŞKT.d.), Defter No:104, Sayfa No: 192, Tarih: Evail-i Şevvâl 1137.
- Bayındır, Abdülaziz, “Bey’ bi’l-Vefa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 20-2.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, “*Hukuk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye*” Kamusu, C. 2 ve 4, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.
- Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988.
- Dingeç, Emine, “Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları” *History Studies*, Volume 2/1, 2010, s. 9-30.
- Ed-dîb, Abdülazîm, “Çeyiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 296-7.
- Ergenç, Özer, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”, *Belleten*, C. LII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 501-33.
- Erten, Hayri, *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Ertuğrul, Özkan, “Avrat Pazarı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 125.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çevirenler: Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam-Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Gerber, Haim, “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa’da Kadın’ın Sosyo-Ekonomik Statüsü 1600-1700”, çev. Hayri Erten, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, (1998) Konya, s. 327-43.
- Havass-ı Refia (Eyüp) Şer’iye Sicilleri, 139-159 numaralar arası.
- Jennings, Ronald C., “Women in Early Seventeenth Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Courts of Anatolian Kayseri”, *Jesho*, 1975, C. XVIII, S. 1, s. 53-114.
- Kallek, Cengiz, “Mudârebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 359-63.
- Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C. I, İrfan Yayınevi, İstanbul 1982.

- Maydaer, Saadet, “Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, 2006, s. 365-81.
- Meriwether, Margaret L., “Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840”, ed.: Madeline C. Zilfi, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 122-43.
- Mutaf, Abdülmecit, *XVII. Yüzyıl’da Balıkesir’de Kadınlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002.
- Özbay, Rahmi Deniz, “Osmanlı İmparatorlu’ğunda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükatebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2009)/1, s. 148-63.
- Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait On Yedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Sakaoğlu, Necdet, “Avrat Pazarları”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s. 430.
- Tucker, Judith E., “Eksiksiz Sevgi: Osmanlı Suriye’si ve Filistin’inde İslâm Hukukuna Göre Annelik”, ed.: Madeline C. Zilfi, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 222-40.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- Yüksel, Hasan, “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI. ve XVII. yüzyıllar)”, *Osmanlı*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 51.
- Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, C. 8, 9 ve 10, Risale Basın-Yayın, İstanbul 1992.